

Universitat de Lleida
Departament d'Història

AJUNTAMENT D'ALGUAIRE
PATRONAT MUNICIPAL
«JOSEP LLADONOSA I PUJOL»

CULTIUS, ESPECIALITZACIÓ I MERCATS

X CONGRÉS SOBRE
SISTEMES AGRARIS, ORGANITZACIÓ SOCIAL I PODER LOCAL

4 a 6 d'abril de 2019

<http://www.sistemesagraris.udl.cat>

Ajuts

Universitat de Lleida

Vicerectorat de Recerca i Innovació

Diputació de Lleida
municipis, territori i tu

Col·laboren

Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

Consell Comarcal del Segrià

La Paeria. Ajuntament de Lleida.

Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

**El conreu comercial de l'ametler a les Balears. Una perspectiva històrica
(segles XVIII-XX)**

Antònia MOREY i Jaume FORNÉS

EL CONREU COMERCIAL DE L'AMETLER A LES BALEARS. UNA PERSPECTIVA HISTÒRICA (SEGLES XVIII-XX)

Antònia Morey i Jaume Fornés*

1.Introducció

A les Balears, sobretot a Mallorca i en menor mesura a Eivissa, es produeix, des de la segona meitat del segle XIX, l'expansió massiva de l'arboricultura; especialment del conreu de l'ametler. Un conreu que suplí, de forma progressiva, el paper que anys abans havien jugat altres conreus comercials: la vinya per a les economies pageses i l'olivera per a les grans explotacions. De l'ametler s'ha subratllat, de forma reiterada, que fins l'adveniment del turisme de masses (1960-70) fou la principal font de subsistència i acumulació per a les economies pageses i el principal producte d'exportació del camp mallorquí¹; tot i que no disposem encara d'una cronologia completa sobre la seva evolució. De la mateixa manera no s'han avaluat tampoc els canvis paisatgístics més recents motivats per la pèrdua de competitivitat del conreu des de la segona meitat del segle XX, el paper pal·liatiu que inicialment pogueren suposar les ajudes europees de la Política Agrària Comuna (PAC) o el cop definitiu que està significant, més recentment, la introducció de la *xylella fastidiosa*. Un bacteri amb un gran potencial de dany que amenaça en la desaparició, en pocs anys, de l'ametlerar en secà. Pels motius esmentats, i atesa la importància social i econòmica del conreu fins a la dècada dels 70 i la seva incerta evolució posterior, ens proposem un doble objectiu. D'una banda, completar amb fonts de naturalesa diversa (estadístiques històriques, memòries agronòmiques, dades de superfície i de cotització; entre d'altres) la cronologia de la seva expansió i declivi per tal d'intentar establir les principals etapes evolutives.

* Universitat de les Illes Balears i Grup d'Investigació Agrària de les Illes Balears (GIAIB).

**Abreviatures i sigles més utilitzades: AMP (Arxiu Municipal de Palma), ARM (Arxiu del Regne de Mallorca), BCOCIN (*Boletín Oficial de la Cámara de Comercio Industria y Navegación de Palma*).

¹ Destaquen, en aquest sentit, les aportacions de Manera (2001: 113-194) sobre el canvi de model agrari des de mitjan segle XIX i les estimacions sobre l'evolució de la riquesa agrària des de la perspectiva de la llarga durada realitzades per Jover i Manera (2009).

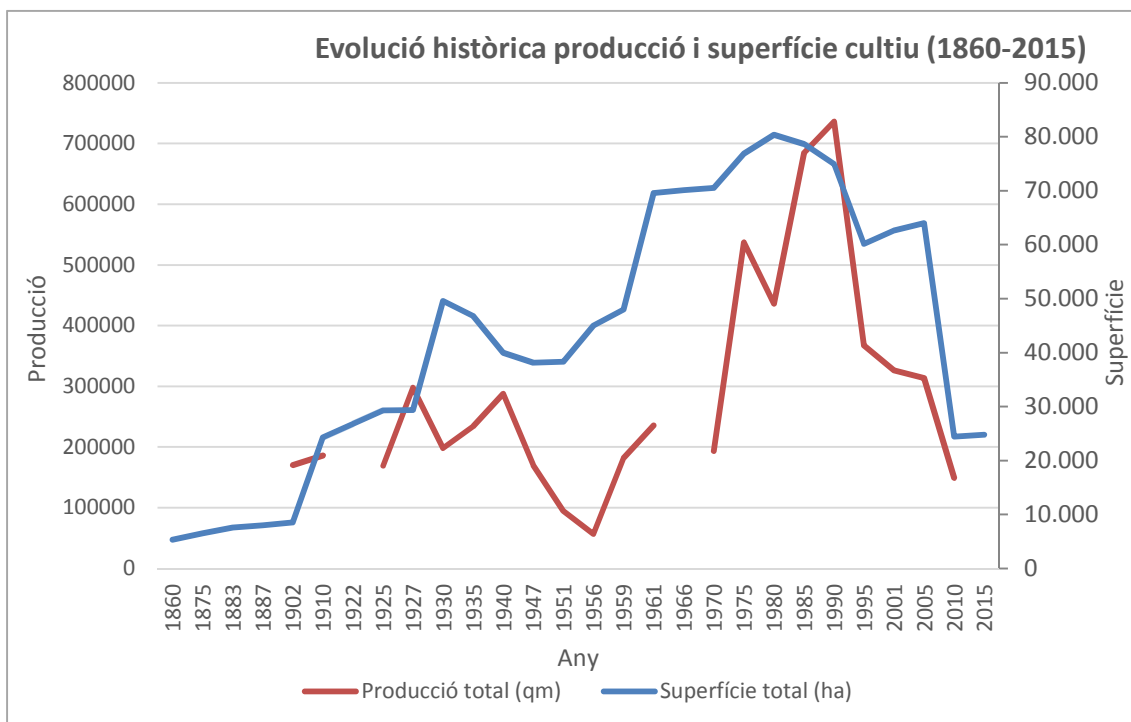
Des d'aproximadament mitjan segle XIX fins a la dècada 1950-60, les xifres sobre l'expansió del conreu, de la mateixa manera que el seu maneig, l'evolució de la producció, les principals varietats cultivades, els canvis en els principals mercats receptors i altres qüestions relacionades amb l'ametla, ocupen un lloc destacat a les memòries agràries confeccionades des de la Direcció Provincial d'Agricultura, les principals revistes agronòmiques i algunes monografies i opuscles publicats per alguns dels catedràtics d'agricultura més prestigiosos del moment que aporten informació relacionada, sobretot, amb les formes de maneig. Així mateix, durant la primera meitat del segle XX, la Cambra Oficial de Comerç de les Balears publica informació rellevant sobre collites, producció i comercialització que permeten contextualitzar la importància del conreu en el marc de la producció agrícola en general. Per a la dècada 1960-70, destaquen algunes recerques, considerades ja clàssiques, que aporten dades sobre l'estat del conreu de l'ametler en un moment en què ja començava a intuir-se el seu estancament. Des d'una altra perspectiva, mereixen una especial menció els *Anuarios Estadísticos de las Producciones Agrícolas* publicats des del 1928 que, en major o menor grau de fiabilitat segons les èpoques i les distintes variables, resulten d'utilitat per a la reconstrucció de sèries de llarga durada². Altrament, hem compilat la informació referida a les declaracions de superfície ocupada per l'ametler en el marc de les sol·licituds d'ajuda de la PAC de les campanyes 2004 i 2018, gràcies a les dades facilitades per la Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca del Govern de les Illes Balears; si bé aquesta informació més recent encara està en procés de sistematització i no l'incloem en el present treball.

Disposem, en síntesi, d'un corpus documental suficientment ampli per establir la periodització de l'evolució del conreu a les Balears. Si bé, com succeeix gairebé sempre que es tracta de sistematitzar dades quantitatives, es produeixen variacions - en alguns casos substancials- en funció de les fonts consultades. Un fet que atribuïm, principalment, als distints criteris emprats a l'hora de comptabilitzar, en cada període, els arbres disseminats, el nombre de peus i la distància entre els arbres a les plantacions regulars o de saber exactament, quan en una mateixa parcel·la els ametlers conviuen

² Sobre els avatars de la confecció de les estadístiques agràries espanyoles i el seu gran de fiabilitat, al llarg dels distints períodes, resulten d'utilitat les puntualitzacions i la bibliografia recopilada a la introducció a la 2ª edició les *Estadísticas Históricas de España* (2005; 3: 263-273). Des de 1928, es poder consultar telemàticament els *Anuarios Estadísticos* amb les principals produccions de les distintes províncies espanyoles a la pàgina del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente: <https://www.mapa.gob.es/es/estadistica/temas/publicaciones/anuario-de-estadistica/default.aspx>.

amb altres arbres (ja siguin garrofers, figueres o fins i tot oliveres), si aquests es comptabilitzen en únic epígraf o en varis en funció del major nombre d'arbres de cada espècie que en cada cas hi pugui haver. És per això, que en el decurs d'aquest treball, els successius canvis de criteris ens han generat alguns dubtes i indecisions a l'hora d'optar per una font determinada o d'escollir dades concretes. Per això, i per tal d'evitar contradiccions respecte a dades consignades en aportacions anteriors, hem posat especial esment a l'hora de seleccionar les xifres i les fonts; alhora que en indicar, per cada un dels tall cronològics realitzats, la procedència concreta de les dades. D'acord amb les precaucions esmentades -tot i ésser conscients que en aquest àmbit les xifres tenen, tanmateix, un valor indicatiu- a partir de les variables consignades a l'apèndix, hem temptat de caracteritzar les etapes principals de l'evolució del conreu comercial de l'ametler³.

Gràfic n° 1: Evolució superfície i producció de l'ametlerar balear (1860-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir del quadre n° 1 de l'apèndix.

Establim una primera fase expansiva a finals del mil vuit-cents, malgrat que tradicionalment ja es conreava a determinades comarques i principalment a les grans explotacions; una segona fase que qualifiquem d'expansió decidida i assoleix el seu

³ Vegeu la nota explicativa que acompanya la taula n° 1 de l'apèndix. Així mateix, el treball de Morro (2017: 25), en el qual a partir de les dades de producció estableix una evolució quinquennal des de 1925 a 1975.

punt àlgid a la dècada de 1930-40; una fase de creixement més pausat que arriba, a grans trets, i malgrat que a les Balears ja s'ha produït la irrupció del turisme de masses i l'evolució cap a un canvi de model econòmic, fins a la dècada de 1960 i, per últim, un estancament de la superfície que acaba, aproximadament, a la dècada de 1980. El retrocés comença a ser més evident a finals dels anys noranta i començaments del segle XXI, tot i que sostingut arran de les ajudes dels Plans de Millora de la Qualitat i de la Comercialització a través de les Organitzacions de Productors de Fruita i Hortalissa (OPFH); declivi que s'accentua de forma paral·lela a les successives reformes de la PAC que s'encaminen cap a un sistema més orientat al mercat amb la substitució dels pagaments directes. Des del 2006 es produeix una reducció dràstica; que es fa més palesa en els darrers anys en aquells municipis o comarques més afectats per la irrupció del bacteri de la xil·lela. Sobre aquesta periodització, i a l'espera d'acabar de sistematitzar altres variables sobre les etapes més recents, estructurem la comunicació per explicar tres cronologies principals: els anys previs a l'impuls de l'ametler com a conreu comercial (ca. 1770-1850/90); l'etapa de la seva expansió massiva (ca. 1890/1900-1930/40); i els anys que es corresponen amb un creixement més pausat, alhora que s'estima que només un 20% de les plantacions es troben en bon estat vegetatiu a finals d'aquest període (ca. 1940-1960/80)⁴.

2. L'expansió moderada (ca. 1770-1850/90)

Tot i que la presència de l'ametler, pel que sembla procedent de l'Àsia Central, està documentada a les regions mediterrànies des de l'antiguitat, a la conca mediterrània espanyola, i a les Balears en particular⁵, no destaca com a conreu comercial prioritari

⁴ Rubí (1980: 193).

⁵ Diversos factors ajuden a entendre la seva expansió en aquestes regions; la majoria de caràcter climatològic i ambiental, ja que com subratllen pràcticament tots els especialistes en agronomia, el clima és prioritari pel seu rendiment. L'arbre és molt sensible a les baixes temperatures; sobretot en l'època de floració i fructificació. La flor oberta no suporta temperatures inferiors a -3°C i el fruit en l'etapa inicial es fa malbé quan les temperatures són properes a -1°C, la qual cosa pot repercutir en una reducció significativa de la collita. Es tracta, no obstant, d'un arbre que resisteix bé les sequeres, la qual cosa fa que tingui una bona resposta en zones poc plujoses. Si bé, per assegurar el creixement i la fructificació, és necessari que l'arbre, principalment entre final d'hivern i principi d'estiu, tingui una humitat suficient perquè no pateixi. Per altra banda, la fructificació necessita un temps assolellat i sec, lluny d'indrets amb boira i amb escassa ventilació com puguin ésser les zones enclotades i les valls. Des d'aquesta perspectiva, les illes de Mallorca i Eivissa compten amb un gran nombre d'hectàrees que presenten unes característiques edafològiques favorables pel conreu de l'ametler, la qual cosa explica la seva ràpida expansió des de mitjan segle XIX. Sobre el particular, resulten d'especial interès les contribucions d'alguns enginyers agrònoms mallorquins de la dècada de 1980-1990 que pretenien una transformació del cultiu i l'aplicació de tècniques que permetessin competir amb altres indrets; sobretot amb Califòrnia. Vegeu, per exemple, Rubí (1980), Socias i Rallo (1996).

fins a finals del segle XIX i principis del XX. Per molt que, a Mallorca, ens consti que s'exportaven ametles des de finals del sis-cents i que el creixement regular de les exportacions tant d'ametles amb closca com d'ametla en gra, s'intensifica en el decurs del segle XVIII⁶. Aleshores, la principal partida d'exportació del camp mallorquí, malgrat la seva progressiva pèrdua de valor en el mercat mundial, continuava essent l'oli i l'olivera era l'arbre predominant; majoritàriament localitzada a la Serra Nord; encara que en menor mesura en molts altres indrets de l'illa⁷. La diversificació i expansió de l'arboricultura no s'impulsa, de forma clara, fins al darrer terç del set-cents quan, de la mà dels postulats de la Il·lustració i amb l'objectiu de fomentar el creixement econòmic del país i la riquesa agrícola, la plantació d'ametlers esdevé una qüestió prioritària dels plans de millora promoguts des d'algunes Societats Econòmiques d'Amics del País⁸. A Mallorca, per exemple, destaquen diverses memòries que incideixen en els avantatges del seu conreu. Si bé, com es desprèn de les primeres estadístiques confeccionades entre 1799 i 1800 per tal de conèixer l'estat de les produccions territorials i industrials dels distints municipis, molts dels ametlers que s'havien anat sembrant no es trobaven encara en plena producció.

Malgrat els esforços dels il·lustrats i la resposta positiva, pel que sembla més o menys ràpida, d'una part dels terratinents mallorquins, cal no perdre de vista que atesos els condicionants agronòmics i les formes de conreu tradicional, podien transcorre gairebé cinc anys des que un ametler se sembrava o s'empeltava fins que començava a donar fruits i entre vuit i deu més perquè els arbres estiguessin en plena producció⁹. Aquests factors expliquen que tot i que a partir de principis del vuit-cents i de forma progressiva un nombre cada vegada major de grans propietats o possessions (algunes abans orientades sobretot a la producció d'oli) ja comercialitzessin algunes partides d'ametles, a les respostes de Mallorca sobre la producció del regne vegetal (1800-1803), aquestes no ocupin encara un lloc destacat. Per molt que aleshores l'ametler ja s'hagués

⁶ Biliboni (1995: 98) i Manera (2001: 128-136).

⁷ Morey i Molina (2016).

⁸ Vegeu, particularment, la memòria sobre els avantatges que podrien derivar de l'establiment d'un viver de planters als distints pobles de Mallorca (Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País (2014: 166-183). Així mateix, l'estat de la qüestió realitzat per Moll sobre la bases de la seva tesi doctoral, sobre les principals publicacions dels il·lustrats mallorquins en l'àmbit agrari; en particular en relació a la difusió del conreu de l'ametler (Moll, 2008: 297-99). Altrament, l'aportació de Montaner (2008: 74) sobre el viver establert per aquesta mateixa institució a l'hort dels Caputxins de Palma.

⁹Per a Mallorca i a Eivissa, en el *Censo de la Riqueza Territorial de España en el año de 1799*, la quantitat d'ametles destinades al comerç es calcula en 11.000 i 4.200 fanegas; equivalents a uns 610.500 i 233.100 litres respectivament.

implantat a la majoria de municipis aptes pel seu conreu i, segons es desprèn de moltes de les respostes als esmentats interrogatoris, es considerés com un dels conreus que a mig termini més beneficis econòmics podria reportar¹⁰.

Les escasses dades estadístiques de la primera meitat del segle XIX i les memòries i impressions més qualitatives publicades per diversos autors palesen que no és fins a partir de mitjan vuit-cents quan es produeix la consolidació del conreu. Pareix ésser que ni tan sols la publicació el 1828 d'una ordre governamental que eximia de pagar delme, durant els set anys posteriors a la seva plantació, a tots aquells que sembressin ametlers en terrenys que feia trenta anys que no es conreaven, propicià l'extensió del conreu; probablement degut al retard de l'entrada en producció dels ametlers i a la necessitat dels petits pagesos d'optar per altres conreus que produïssin més ràpidament¹¹. La hipòtesi és que en aquesta primera fase, prèvia a l'expansió pròpiament dita, l'ametler s'estengué, sobretot, a un nombre cada vegada major de grans propietats on es conreava de forma extensiva i associat, generalment, amb els cereals i altres conreus herbacis i arboris¹². Aquesta forma de procedir és denunciada, sovint, per la majoria de tractadistes des dels inicis de l'expansió del conreu fins a la seva decadència. Fonamentalment, perquè les labors que se li dispensaven eren escasses en capital i en treball; tant als arbrers pròpiament dits (poda i altres pràctiques) com a la

¹⁰ Sobre aquesta qüestió resulten d'especial interès les respostes a la pregunta nº 4 de l'interrogatori de 1800 de l'apartat d'agricultura dirigida a saber, exactament, el nombre de quarterades sembrades d'arbres que hi havia a cada municipi: *¿Quántas quarterades desnudas de árboles frutales y cuántas cubiertas con ellos, la calidad de los arboles y quales los que dan más frutos y mayor beneficio al cultivador?* (Morey, 2002: 125-156).

¹¹ Pastor (2016: 64-65).

¹² La introducció més primerenca de l'ametler a les grans propietats es desprèn de la sistematització de més d'un centenar de contractes d'arrendament que abracen tot el segle XIX. Hi abunden les clàusules relacionades amb aquest arbre; inicialment referides a les restriccions imposades als arrendataris de poder tenir empiu sobre els planters que havien fet els propietaris, els quals se'n reservaven el seu ús. Així mateix, a partir del primer terç del vuit-cents, es constata la incorporació de clàusules que obliguen els arrendataris a sembrar anualment un nombre concret d'ametlers en determinades tanques o sementers concrets. Una mena de clàusules que varien, no obstant, en funció de la localització de les distintes possessions i que sovintegen, sobretot, a les situades a la comarca del Raiguer i al terme de Palma. Altrament, l'estudi individualitzat d'una mostra de possessions de les quals disposem de dades comptables (principalment llibres de comptabilitats i d'administració i collites) apunta en la mateixa direcció. Entre d'altres, l'arxiu sobre les propietats de la família Verí (parcialment conservat a l'AMP), l'estudi de Son Vivot d'Inca (Albertí i Morey, 1986), els llibres de comptes d'algunes famílies d'arrendataris (Albertí i Morey, 1987), les exploracions dels llibres de comptabilitat de ca s'Hereu de Son Servera (Arxiu V. Rubí), la sistematització de la comptabilitat de la possessió de Bunyolí d'Establiments del darrer decenni del segle XIX (ARM. P. 1413: 448-490), l'estudi de la possessió de Son Dureta de Palma realitzat per A. Pascual, on es constata que al 1764 Antoni Fuster ja havia sembrat 2.900 ametlers (AMP. Reg. General 180); per citar només els principals. Així mateix, de de l'extensió de l'ametler a moltes de les possessions ubicades al terme de Palma, en queda constància al treball de Fernández i Valero (2007) i a l'Apeo de Garay de 1818, la sistematització del qual ens ha estat facilitada per J. Villalonga.

terra (llaurar, entrecavar, cavar soques, etc.). Només a l'època de la recol·lecció (agost i setembre), les possessions solien contractar mà d'obra (sobretot dones i nins) per collir ametles i, aquesta, atès que aleshores l'estructura de la propietat es trobava encara fortament polaritzada, es podia pagar a baix preu i, fins i tot, aprofitar-se, posteriorment, per a la recollida d'altres fruits: garrofes des finals de setembre o olives a partir dels mesos d'octubre i novembre en funció del calendari agrícola de cada comarca o de la major o menor especialització de cada possessió.

"Muy pocos son los cuidados que se le dan a este arbol pues si se cultiva aislado, lo cual es muy raro, apenas se le da una reja anual y cuando le acompañan otros cultivos, recoge para si la parte que le corresponde en las labores que se dan al cultivo correspondiente a la alternativa. Además, cada dos años se le da una especie de poda con el objeto de limpiar el arbol de las ramas secas, tronchadas, etc " (Carretero, 1875).

En qualsevol cas, a les successives memòries agrícoles, s'emfatitza que a Mallorca l'expansió massiva de l'arboricultura en general i de l'ametler en particular es produeix al compàs de la parcel·lació de la gran propietat, el qual s'inicia de forma tímida al segon terç del vuit-cents, s'accelera a finals del segle XIX i assoleix el seu punt àlgid entre 1930-1950¹³. Un fet que explica, al seu torn, que els autors coetanis interrelacionessin ambdós fenòmens i que d'alguns dels seus escrits se'n pugui deduir, fins i tot, que les possessions jugaren un paper secundari en la introducció de l'arboricultura. No obstant, el que es desprèn de les comptabilitats agràries que fins ara s'han pogut sistematitzar i de l'anàlisi d'una mostra de contractes d'arrendament escripturats al llarg de tot el segle XIX, és que les grans propietats no només foren pioneres en la seva introducció com a conreu comercial, sinó que, en molts casos, fins aproximadament la dècada de 1960-70, la comercialització de l'ametla també constituí una de les seves principals fonts d'ingressos.

De tota manera, el fet que les parcel·lacions es produïssin mitjançant l'establiment emfitèutic o la venda a cens i que s'exigís el pagament d'una entrada inicial i de successives quotes anuals, l'impagament de les quals podia suposar la pèrdua de la propietat i de totes les millores realitzades des del moment de l'adquisició, ajuda a entendre que les famílies pageses que amb prou feines havien pogut accedir a minses parcel·les de terra, no escatimessin esforços (sobretot en treball) per posar en

¹³ Sobre les principals etapes d'aquest procés existeixen abundoses referències. Vegeu, entre d'altres, Habsburg-Lorena (1982-93;5: 33-34), Bisson (1977), Cela Conde (1979), Moll i Suau (1979), Rosselló Verger (1981) Salvà (1983), Suau (1991), Morey (1999), Jover i Morey (2003), Morey i Jover (2018).

explotació terres en molts casos de mitjana o baixa qualitat¹⁴. En aquest context, i, atès que l'ametler ho permetia (malgrat que d'això se'n derivaven uns rendiments menors), resulta fàcil d'entendre que fos una de les seves opcions preferides. Generalment, com succeïa a la gran propietat, es conreava associat a altres arbres (majoritàriament figueres i garrofers) i els baixos es destinaven a cereals i/o lleguminoses, degut a que es consideraven de primera necessitat per a la subsistència familiar.

En general, des del punt de vista comercial i fins a la dècada de 1880-90, les petites explotacions estaven més pendents de l'evolució de la demanda de vi en el mercat mundial que no pas de l'ametla¹⁵; sobretot des que el 1860 les vinyes franceses havien estat atacades per la fil·loxera i França, el principal país consumidor i exportador de vi a nivell mundial, havia d'adquirir-lo a l'estranger¹⁶. Un fet que contribuï a l'expansió de la vinya a distintes regions espanyoles i que es traduí, en el cas de Mallorca, en un increment espectacular de la superfície destinada a aquest conreu; encara que sobre el particular hi ha discrepàncies sobre la superfície que arribà a assolir¹⁷. En torn a la vinya sorgeixen, així mateix, nombrosos negocis que queden interromputs, principalment, amb la recuperació de les vinyes franceses, la supressió dels aranzels favorables als vins espanyols i l'arribada de la fil·loxera a Mallorca el 1891¹⁸. Tradicionalment, la crisi de la fil·loxera s'ha relacionat amb l'expansió de l'ametler a les petites explotacions i s'ha donat per suposat que la malaltia afavorí, sobretot, el conreu de l'ametler. Si bé, el que suggereixen altres estudis recents, és que els petits pagesos optaren inicialment pels cereals i les lleguminoses i, en tot cas, per combinar-los amb altres arbres. Dit amb unes altres paraules, per practicar un

¹⁴ Nombrosos autors s'han ocupat, igualment, d'aquesta tipologia de contractes. En la pràctica, una cessió emfitèutica, ja que en molts casos implicava només el traspàs del domini útil als adquirents i el pagament als propietaris directes de drets de caire feudal en ple segle XX (Morey i Jover, 2018).

¹⁵ De fet, a la memòria corresponent a l'any 1875, realitzada per l'enginyer agrònom de les Balears, la importància en superfície i en valor de l'ametler era encara moderada. Apuntava textualment: "*Ocupa una extensió de 6.530 hectareas y su producción se calcula en 4.398.500 litros que valen unas 834.344 pesetas. Se cultiva de secano y por lo regular lo acompañan otros cultivos. La almendra es de una calidad superior y se exporta casi toda ella a Alicante y Valencia para fabricar peladillas y vender tostada, pagandola a muy buen precio, fabricándose además bastante aceite*". (Carretero, 1875).

¹⁶ Aquesta necessitat empeny al govern francès a signar, entre 1877 i 1882, tota una sèrie de tractats comercials que rebaixen al mínim els drets aranzelaris del vi espanyol (Manera, 2001: 167-173).

¹⁷ Inicialment, es calculà que les 15.543 ha que hi havia el 1860, passaren a 18.437 ha el 1875 i a 30.000 ha el 1890. Paral·lelament, la corba d'elaboració de vi creix de forma espectacular: entre els anys 1860 i 1890 passa d'uns 98.000 HI a 750.000 HI, els qual s'exporten de forma preferent a França a través del port de Palma i el de Felanitx (Manera, 2001: 172). No obstant, en un estudi més recent s'apunta que en lloc de 30.000 ha eren un poc més de 21.000 (Pastor, 2016: 9).

¹⁸ Com a conseqüència de tot plegat, les exportacions cauen en picat, la superfície dedicada a la vinya experimenta un fort descens (les 30.000 ha de 1890 queden tot just reduïdes 2.843 ha l'any 1907) i el conreu queda restringit als termes de Felanitx i Binissalem (Manera, 2001: 173).

“policultiu d’arbori” i intentar evitar, d’aquesta manera, situacions de dependència semblants a les que havia propiciat el monocultiu de la vinya¹⁹.

3. L’expansió massiva (ca. 1890 - 1930/40)

Des de les dècades finals del vuit-cents i els primers decennis del segle XX, l’ametla assumirà progressivament el paper que anys abans havia jugat el vi des del punt de vista comercial. Només que, a diferència del que havia succeït amb la vinya, molt circumscrita a unes àrees concretes, l’ametlerar s’estendrà pràcticament a tots els municipis de Mallorca i a bona part de l’illa d’Eivissa. De manera que, entre els anys 1887 i 1928, la superfície d’ametlers de Mallorca passà de 10.000 a 37.239 ha i, a l’illa d’Eivissa, arribà a les 2.000 ha. Una expansió que alguns experts consideraven, fins i tot, que podia resultar perjudicial tant pels rendiments dels ametlers com pels dels cereals i les lleguminoses amb els que generalment s’associava. D’aquí l’interès creixent, per part dels responsables del Servei Agronòmic Provincial²⁰, per difondre els aspectes relacionats amb les formes de maneig més convenients: el sistema de cultiu, el nombre d’arbres i la distància entre els mateixos, les varietats d’ametles cultivades i les que resultaven més convenients segons les comarques, les diferències de productivitat i de cotització per categories i zones, els perills climatològics i fitosanitaris, etc. Uns extrems que son contemplats, per posar només dos exemples relatius a aquest període d’auge, a la Memòria sobre l’estat de l’agricultura a les Balears redactada el 1910 per Antoni Ballester i a l’informe confeccionat el 1914 pel mateix autor per tal d’informar al Servei Nacional sobre els rendiments dels conreus herbacis a la província de les Balears.

La primera memòria esmentada constata una novetat respecte a altres informes anteriors: la supeditació dels conreus herbacis a les necessitats de l’arbrat i no viceversa; una evidència del canvi de concepció que s’havia produït en el decurs del segle XIX respecte al paper que tradicionalment s’havia atorgat als cereals. L’autor, a efectes d’anàlisi, i com ja havien fet els seus predecessors, divideix les Balears en tres zones: Mallorca (on distingeix alhora entre Pla i Muntanya), Eivissa i Menorca. Argumenta, a continuació, que per raons climatològiques és sobretot a Eivissa i al Pla de Mallorca on

¹⁹ Sobre el particular, resulta d’especial interès el treball de Pastor (2016: 62-67), el qual a banda de corregir la cronologia de la crisi de la viticultura i matisar les dades superficials sobre la substitució de l’ametler per la vinya, subratlla la importància del “policultiu arbori”.

²⁰ Per a una visió de conjunt d’aquest servei i unes notes biogràfiques sobre els enginyers agrònoms responsables dels informes i memòries, resulta d’interès l’estudi de Carlañà Pinem (2006).

l'ametler ha tingut un desenvolupament major, la qual cosa relaciona novament amb la crisi de la vinya. Subratlla que ja competeix amb extensió amb l'arbre tradicional de Mallorca (l'olivera) i, que a diferència del que succeeix amb el garrofer i l'olivera, es conrea sobretot en plantacions regulars. Observa, així mateix, que tot i que el seu conreu no és molt recomanable a la zona de Muntanya per mor de les gelades, també hi ha prosperat, raó per la qual aconsella la selecció de varietats tardanes. Amb tot, és sobretot a partir de l'informe de 1914, en què es poden extreure un nombre major de dades quantitatives i qualitatives sobre l'extensió de l'arbrat en general i de l'ametler en particular; encara que en aquest cas la subdivisió contempla, d'una banda, Mallorca (on les dades s'agrupen per partits judicials: Palma, Inca i Manacor) i, per altre costat, l'illa d'Eivissa sense fer cap de distinció per àrees.

Taula nº 1: Extensió superficial per zones i especialització arbòria corresponent a les illes de Mallorca i Eivissa (1914)

Tipologia arbòria	Palma (ha)	Inca (ha)	Manacor (ha)	Eivissa (ha)	Tota has
Ametlers	16.000	5.000	15.000	2.500	38.500
Figueres	2.000	3.000	10.000	1.800	16.800
Oliveres i garrofers	13.500	11.500	6.500	1.600	33.100
Altres arbres	500	500	500	100	1.600
TOTAL	32.000	20.000	32.000	6.000	90.000

Font: Dades obtingudes de Ballester (1914: 3-4)

En conjunt, presenta unes estimacions molt superiors a les que aporta el mateix autor a la Memòria de 1910, en què la superfície total d'ametlerar només es calcula en 24.292 ha. No obstant, més que entrar ara a discutir la major o menor fiabilitat d'unes o altres dades, la qual cosa pot respondre perfectament a les diferències de criteri que en ambdós casos s'aplicaren, cal no perdre de vista que la finalitat era recalcar que l'ampli abast que tenia l'arbrat a les Balears repercutia en els baixos rendiments del conreu dels cereals i les lleguminoses. D'aquí, que dediqui una part significativa del seu escrit a explicar la disposició de les plantacions d'ametlers, l'espai que s'acostumava a deixar entre els arbres, el nombre de fileres per ha, etc. Tot amb l'objectiu de calcular, per a les distintes zones contemplades, l'extensió que es perdia pel conreu herbaci en funció dels arbres amb els quals s'associava, el tipus de rotacions practicades i els costums més estesos a les distintes contrades²¹.

²¹ Quan es tracta d'ametlers, atès que a Mallorca el costum més generalitzat consisteix a deixar lliures de conreu herbaci les fileres d'1,20 metres d'amplada i que la distància entre els peus sol ésser de 8,33

Una altra preocupació present als estudis de l'època, és la relacionada en la forma d'efectuar la recol·lecció, la qual cosa s'explica pel fet que la seva comercialització exigia procedir a la classificació de l'ametla per grandària; alhora que es distingien distintes varietats pel fet que algunes podien presentar diferències de cotització. Des del punt de vista de la diversitat cultivada, els estudiosos apuntaven que hi podia haver fins a un centenar de varietats; encara que reconeixien que, amb molts casos, l'abundància de denominacions estava relacionada, sobretot, amb els distints noms que rebien als diversos indrets als que s'anaven adaptant. Amb tot, i deixant de banda la possible sinonímia, des del punt de vista comercial, durant els primers decennis del segle XX, les distintes varietats s'agrupen en tres categories principals: ametles de closca forta, de closca fluixa (mollar) i semi-mollars. Així mateix, dintre de cada grup, es descriuen algunes varietats que, en funció de les peculiaritats de cada zona i de l'època de floració de l'arbre, produeixen uns millors rendiments. Gràcies a aquestes precisions ens consten, agrupades per categories, les varietats més esteses a cada contrada, les considerades com a més adients i aquelles que havien entrat en regressió per qualche motiu concret. A l'esmentada memòria de 1910 es presenta, fins i tot, una aproximació del percentatge que representen les principals categories i el preu mitjà que assoleixen. No obstant, les varietats més valorades no són, com es veu, les més que més abunden, ja que en conjunt es calcula que no superen l'11% sobre el total.

Taula2: Distribució de l'ametla per categories comercials (1910)

Tipologia	Comercialitzat (%)	Petes (qm)
Fita	9	79
Mollar	2	69
Pou i classes fines	24	60
Corrent	65	51

Font: Dades obtingudes de Ballester (1910)

Observem que la varietat millor pagada era la denominada fita, pròpia d'Eivissa pel fet d'exigir terrenys càlids i pocs ventosos i caracteritzada per tenir un sol bessó. Les mollars es distingien, malgrat que hi hagués distintes varietats, per les característiques de la seva closca (es podia rompre amb les mans amb facilitat) i, encara que no

metres de mitjana, calcula una disposició de 12 fileres d'arbres per hectàrea i estima la superfície perduda al voltant dels 1.440 m². Mentre que en el cas d'Eivissa, degut a que les pràctiques són distintes i només s'acostuma a deixar entre els ametlers llobades de 0,75 metres al voltant dels troncs, el terreny perdut pel conreu herbaci és inferior; segons els seus càlculs al voltant de 254 m² (Ballester, 1914: 7-8).

requerien unes condicions climatològiques tan estrictes com les fites, en plantació regular, eren també exclusives d'Eivissa. A Mallorca, pràcticament totes les ametles que es comercialitzaven eren de closca forta; la majoria englobades dintre de la categoria denominada corrent i, aproximadament una tercera part, a distintes varietats que es comercialitzaven amb el genèric d'ametla fina. Entre aquestes darreres sobresortien les denominades de Son Pou o Pou de Felanitx pel fet de conrear-se, sobretot, en aquell terme municipal i en altres limítrofes. Aquestes darreres varietats, de la mateixa manera que les conreades a Eivissa, es caracteritzaven pel seu bon rendiment econòmic i per tenir un sol bessó que es distingia de la resta per presentar una forma allargada.

Aquests aspectes eren força coneguts pels pagesos, els quals extremaven les precaucions a l'hora de la recol·lecció i la posterior selecció. No obstant, els especialistes subratllaven la necessitat d'introduir millores en la comercialització, degut a la pràctica freqüent, entre els productors, de vendre les ametles sense trencar a comerciants especialitzats, els quals una vegada que les havien trencades, canalitzaven el bessó cap al mercat extern. De manera, que amb una escassa inversió, n'extreien notables beneficis, sobretot tenint en compte que durant el primer decenni del segle XX ja s'havia generalitzat l'ús de les trencadores i s'estimava que el preu de trencar un hectolitre d'ametles no sobrepassava les 0,15 pessetes²². Una pràctica, per cert, que a jutjar per la forma com figura la cotització de l'ametla a les estadístiques oficials publicades al Butlletí de la Cambra de Comerç, en el decurs dels anys següents, resultà encara menys favorable pels productors. Paulatinament, a les relacions de finals de la dècada del 1920, desapareixen les classificacions basades en les quatre categories esmentades i als anys 1927-1929, les diferències s'estableixen només entre dues tipologies: ametles corrents i escollides. De fet, les diferències més qualitatives no es tornen a establir fins a la guerra civil (1936-39) i durant el primer franquisme.

4. El creixement pausat amb tendència a l'estancament (ca. 1940-1960/80)

Durant els trenta anys transcorreguts entre 1930 i 1960, coincidint precisament amb la fase més àlgida de la parcel·lació de la gran propietat, l'ametlerar segueix expandint-se (encara que a un ritme molt inferior al de la fase anterior). Les Balears continuen essent la primera província productora i l'ametla el principal producte

²² D'aquí, precisament, que es subratllés la conveniència de "*abolirse la venta rutinària á medida que resulta siempre perjudicial al productor*" (Ballester, 1910: 45).

d'exportació del camp mallorquí. Una situació que explica, segons les relacions de productes agraris confiscats durant la guerra civil espanyola, que l'ametla esdevingués principal font d'obtenció de divises; seguida a molta distància de la polpa d'albercoc que, dins el marc general de l'expansió de l'arboricultura, també s'havia desenvolupat a determinades àrees anteriorment especialitzades en vinya. L'interès del règim franquista per aquests productes està en la base de la confecció de nombroses estadístiques de producció estimada i real, de recomptes d'arbres en producció per municipis i de relacions de preus oficials. Gràcies en aquest interès disposem d'una visió de conjunt de la distribució de l'ametlerar a Mallorca, Eivissa i Formentera 1942.

Taula nº 3: Superfície destinada a producció per zones i nombre d'arbres corresponent a les illes de Mallorca, Eivissa i Formentera (1942)

Partit Judicial	Arbres de menys de 5 anys		Arbres de més de 5 anys		Total ametlers		Superfície	
	Nombre	Percent. (%)	Nombre	Percent. (%)	Nombre	Percent. (%)	Hectàrees	Percent. (%)
Palma	391.998	15,45	2.145.554	84,55	2.537.552	32,28	20.326	31,97
Inca	322.598	16,88	1.588.850	83,12	1.911.448	24,32	15.535	24,43
Manacor	328.506	12,98	2.203.131	87,02	2.531.637	32,21	20.567	32,35
Eivissa	169.084	19,40	702.413	80,60	871.497	11,09	7.084	11,14
Formentera	466	5,38	8.203	94,62	8.669	0,11	70	0,11
TOTAL	1.212.652	15,43	6.648.151	84,57	7.860.803	100,00	63.582	100,00

Font: Dades obtingudes de Mestre (1942: 34-35)

Novament amb totes les precaucions en què cal agafar les dades estadístiques de l'època, crida l'atenció, en primer lloc, l'increment respecte a 1914 (Taula nº1) de les dades superficials; en conjunt, passem de 38.500 ha a 63.582. Mentre, que per zones és sobretot el partit judicial d'Inca el que presenta un major increment, passant de 5.000 a 15.535 ha; en canvi als de Palma i Manacor és poc significatiu, al voltant de les 4.000 – 5.500 ha. Sorpren, per altra banda, la desagregació de les dades relatives a les illes d'Eivissa i Formentera; per molt que, en aquest darrer cas siguin només 70 ha. En qualsevol cas, l'increment d'Eivissa és superior al de qualsevol altre indret de Mallorca ja que pràcticament duplica l'extensió consignada en altres memòries: al voltant de les 2.500. La inclusió de la informació sobre els arbres de menys de 5 anys ens permet constatar, així mateix, que en els anys previs a l'inici de la segona guerra mundial

(1939-45)²³, l'expansió fou ferma a tot el territori. Es pot establir que el nombre d'arbres que encara no havien entrat en producció era al voltant del 15% del total.

En qualsevol cas, els anys quaranta no foren fàcils per a l'ametla balear. El sector es ressentí del context de la guerra europea i de la immediata postguerra espanyola ("els anys de la fam"). En part, per la interrupció de les comunicacions i les vies tradicionals d'intercanvi que dugué aparellada la guerra europea i, segons les publicacions oficials, per una sèrie d'incidents fortuits ("sequeres" o anys excessivament plujosos) que donaren lloc a una successió de males collites de les que se'n derivà un descens de la producció. Si bé, atès el funcionament durant el primer franquisme d'un doble mercat (el negre i el convencional), no s'ha de descartar, com en consta que succeí amb altres productes intervinguts com el blat i l'oli, que la reducció de la producció reflectida a les estadístiques oficials respongui més aviat als interessos d'ocultació dels productors que no pas a qüestions climatològiques²⁴. De tota manera, les memòries més qualitatives redactades durant la dècada de 1940-50, il·lustren que tot i que les Balears continuaven essent la primera província espanyola productora d'ametles, ja no resultava tan fàcil col·locar-les a bon preu en el mercat exterior. La qüestió de fons, deixant de banda el parèntesi de la guerra europea, era la incorporació de noves àrees productores (nacionals i estrangeres), per la qual cosa els preus ja no resultaven sempre tan remuneradors²⁵. Des d'aquesta perspectiva s'entén que comencin a sovintejar les crítiques sobre com s'havia dut a terme l'expansió del conreu:

"El almendro ha invadido el campo mallorquín de tal forma que no solo ha sido plantado en zonas de escaso arbolado, singularmente en el llano, antes desarbolado u ocupado por olivar. En un período no superior a 50 años, se ha producido este fenómeno, cultivándose intensamente, incluso en un grado perjudicial en muchos terrenos en que codiciosamente se han sembrado sin espaciarse lo conveniente en

²³ És precisament durant aquesta conjuntura i, d'una forma especial, entre 1940 i 1944, quan les vendes d'ametla al mercat exterior cauen en picat. Fins al punt, que mentre que durant la guerra civil espanyola se'n col·loquen 20.750 Tm, durant els quatre anys següents només en surten 108 Tm. (Cela Conde, 1979: 47).

²⁴ Tot i que aquest període requeriria un estudi en profunditat, les recerques més generals de Catalán (1995) pel context de la II GM i la nombrosa bibliografia sobre la Guerra Civil i el primer franquisme, entre la qual només destaquem com a síntesi la contribució de Barciela (2003), són concloents al respecte. Així mateix, mereixen especial menció, les aportacions de Ginard (1999 i 2002) sobre les Balears.

²⁵ Una situació que es recull, per exemple, a la Memòria de la Cambra de Comerç de 1946: *"La almendra mallorquina se vendía normalmente en los principales centros consumidores de Europa, principalmente en Hamburgo, Londres, Marsella, Suiza, Noruega y Suecia. También América fue gran consumidora, especialmente los Estados Unidos, hasta el año que se estableció por esta nación una tarifa prohibitiva... También Francia elevó hace años la tarifa arancelaria sobre su importación... En la actualidad, la exportación de la almendra está muy restringida por las circunstancias adversas por las que atraviesa el comercio exterior y por el intervencionismo provincial"* (BCOCIN, 1946: 31).

*perjuicio de su fructificación, debilitación del árbol, menguando su resistencia a posibles enfermedades, facilitándose el contagio con la espesura”*²⁶

Al mateix temps, des d'algunes publicacions especialitzades, proliferen les recomanacions encaminades a perfeccionar la comercialització de l'ametla. Serveixi d'exemple, la memòria redactada el 1942 per l'enginyer de la província, en la qual a més dels recomptes d'arbres de rigor i de les estimacions de superfície, dedica un atenció especial al sistema de conreu, les peculiaritats del fruit, les formes de comercialitzar-lo i la riquesa varietal; novament al voltant d'una quarantena. Continua atorgant gran importància a descriure les varietats que resulten més apropiades a cada contrada atenent al tipus de sòl, l'època de floració i el rigor de les gelades. Es fixa, com a novetat respecte a les memòries anteriors, en aquelles que resulten més idònies per dur a terme un conreu associat. Torna a insistir amb la riquesa de les varietats cultivades i, al respecte, fa l'observació següent:

“En Baleares, un gran número de variedades (puede decirse que en su totalidad) son indígenas, recibiendo a veces una misma clase denominaciones distintas, según las localidades aunque medie poca distancia entre ellas. Esta profusión se debe a cruces naturales de la flor y al quedar al azar enterrada en el suelo una almendra se deja desarrollar la planta en espera de injertarla más tarde, operación que a veces no llega a efectuarse y al observar alguna buena cualidad en aquella, tal como ser fructífera, dar buen porcentaje de pepita única, ser tardía, etc. se la considera como variedad de mérito y de las mismas se obtienen las primeras púas para el injerto de planteles que a su vez se van propagando” (Mestre, 1942: 4).

Malgrat tot, es lamenta, com ja havia fet l'enginyer que l'havia precedit en el càrrec, que la tipificació del producte no respongui, a l'hora de la comercialització, a les característiques de les distintes varietats, ja que en la pràctica només es té en compte si l'ametla és d'un sol bessó o de dos. Per això subratlla els majors beneficis que se n'extreien en èpoques anteriors, quan en posterioritat a la recol·lecció el fruit es classificava d'acord amb la seva heterogeneïtat i eren especialment cotitzades algunes varietats concretes conreades, sobretot, a Felanitx i Inca. Mentre que a la dècada del 40 només es distingeixen cinc categories genèriques i no es valora cap varietat en particular²⁷. Una contrarietat, pel que es desprèn d'altres escrits posteriors, que durant

²⁶ BCOGIN (1945: 113).

²⁷ Les categories comercials eren les següents: “propietario” (denominació que rep el bessó una vegada trencada l'ametla, assecada al sol i entregada als comerciants per la seva posterior selecció i classificació); “escogido” (bessó sencer de forma regular convexa procedent d'una sola llavor); “gemela” (bessó sencer de forma irregular còncava-convexa procedent d'una doble llavor); “trozos” (fragments de bessó procedents d'ametles d'alguna de les categories anteriors); “menudillo” (fragments encara més

els anys següents només s'intentà mitigar parcialment. En particular, en el decurs de la campanya de 1950-51; encara que no en relació a les varietats, sinó extremant les precaucions en el moment de la selecció del fruit per tal d'evitar que entre les partides d'ametles destinades a la comercialització n'hi pogués haver que no s'haguessin tractat de forma convenient. Una qüestió que en uns moments en què s'havia incrementat la competència, la Delegación Provincial de la Agrupación de Almacenistas y Descascaradores de Almendras, considerava prioritària per aconseguir el màxim prestigi per a l'ametla mallorquina, les qualitats de la qual resumien de la forma següent:

“Se caracteriza la almendra mallorquina por su extensa variedad, siendo dulce, sin mezcla de amargas, como sucede con el almendrón de varios de los demás centros productores. Dicha cualidad la hace ser muy estimada en todo el mundo para los usos de confitería, fabricación de Chocolates, etc, descollando en la industria local la de los turrónes, de gran aceptación un tiempo en los países americanos y Filipinas” ²⁸.

Malgrat els esforços per a reivindicar el producte regional, de les dades superficials de la dècada dels cinquanta s'entreveu, si més no, un cert estancament; encara que alguns anys els valors es repeteixen de forma sospitosa. Unes repeticions, al nostre entendre, que més que reflectir la situació real il·lustren l'escàs rigor propi de l'època i, fins i tot, l'interès d'ocultació característic del primer franquisme. Dins al punt, que després de la publicació del primer Cens Agrari de 1962, al qual els estudiosos li atorguen un grau de fiabilitat major que a les *Estadísticas Agrarias* de la dècada dels anys 1940-50²⁹, afloren prop de 10.000 ha més d'ametlerar que resulta gairebé impossible pensar que fossin de nova plantació. I, això, malgrat l'existència d'una legislació estatal promulgada a partir de la dècada dels cinquanta i, en particular, de la publicació de la Llei de 23 de desembre de 1961, que pretenia fomentar la repoblació d'arbres en terres de secà³⁰. Desconeixem, a hores d'ara, les repercussions directes que pogué tenir aquesta legislació sobre les noves plantacions fetes a Mallorca; encara que la taula següent mostra com entre 1965-75 es continuaren fent noves plantacions.

petits que els anteriors) i “secalls” (resultants d'ametles que s'han assecat abans de madurar i que s'empren per a l'extracció d'oli, mentre que la pasta resultant serveix d'aliment del bestiar vacum).

²⁸ BCOCIN (1952: 76).

²⁹ De fet, com ja s'ha exposat de forma reiterada, i reconegué el propi Ministeri d'Agricultura en el pròleg de l'*Anuario* de 1950, les magnituds de les dades estadístiques relatives als anys 1939-49 apareixen infravalorades, raó per la qual si es comparen en les sèries publicades posteriorment, i en particular, amb les que es difonen a partir de 1954-55 poden donar lloc a interpretacions errònies, ja que tot i que s'explica que s'han incorporat informacions “molt valuoses” no s'explica la metodologia ni la procedència de les dades. Vegeu *Estadísticas Históricas de España* (2005; 3: 270-271).

³⁰ Quintana Molinas (1981:45).

**Taula n°4: Estimació aproximada de l'antiguitat dels ametlers mallorquins
(1980)**

Període	Nº Arbres	Percent. (%)
Fins el 1900	2.307.505	31,19
1900 - 1925	3.140.373	42,45
1925 - 1950	1.388.048	18,76
1950 - 1965	199.944	2,70
1965 - 1975	361.915	4,89
TOTAL	7.397.785	100,00

Font: Dades obtingudes de Rubí (1980: 175)

En qualsevol cas, el que ens sembla important de subratllar és que en el conjunt d'Espanya la legislació esmentada va suposar la incorporació de noves zones productores que, a la llarga, pel fet de ser plantacions realitzades de forma més racional i proporcionar uns rendiments superiors, contribuïren al desbancament de les Balears del seu lideratge tradicional. En aquest desplaçament, de la mateixa manera que en el d'altres àrees de conreu tradicional, el protagonisme dels Estats Units, tradicionalment importador d'ametla mallorquina, és inqüestionable. Particularment perquè a Califòrnia, des de la dècada de 1940, s'havien començat a posar en explotació plantacions regulars conreades en regadiu i de forma intensiva amb varietats seleccionades que acabaren, finalment, en la devaluació definitiva del preu de l'ametla mallorquina i del conjunt de les produccions locals en el mercat mundial³¹. Un fet, a partir de finals dels anys 60 i, sobretot a la dècada de 1970-80, que ajuda a entendre l'estancament progressiu de l'ametlerar illenc malgrat que les superfícies es mantinguin pràcticament inalterables fins a mitjans de la dècada dels vuitanta. Un manteniment que relacionem amb dos factors principals. D'una banda, amb la mentalitat dels petits pagesos (la majoria d'edat avançada) que es resistien a abandonar un conreu, per dir-ho de forma resumida, que havia tret de la "pobresa" els seus avantpassats i el manteniment del qual, tal i com se seguia conreant, era compatible amb altres activitats. Fins i tot amb el turisme, ja que només se li continuaven dispensant inversions en treball en èpoques molt concretes i la

³¹ Des d'aquesta perspectiva s'explica que a mitjans de la dècada de 1940, els EUA ja gravessin amb aranzels l'entrada d'ametla estrangera; concretament amb una tarifa de 16 centaus de dòlar per lliure de pes (*BCOCIN*, 1946: 31). Malgrat tot, no és fins a la dècada de 1950 quan la producció pròpia comença a ésser suficient per abastir el mercat interior. Cap al 1960, els notables increments de la producció li permetran deixar enrere la seva condició de país tradicionalment importador i convertir-se en el principal competidor de les àrees tradicionalment productores. Les diferències són tan abismals, que es calcula com mentre entre 1950-1977 la producció mediterrània creix a un ritme del 28%, l'americana creix de l'ordre d'un 600%. (Quintana Molina, 1981: 41-42).

recol·lecció es duia a terme, amb molts casos, per extreure'n un complement monetari o, si més no, per obtenir ametles per al propi consum familiar.

5. Recapitulacions

Des del punt de vista dels objectius que ens proposàvem a l'inici d'aquest treball (establir la cronologia de l'expansió de l'ametler, determinar el seu punt d'inflexió com a conreu comercial i explicar les raons de la pèrdua de competitivitat), ens interessa subratllar els principals aspectes que en anteriors treballs no se'ls havia prestat una especial atenció. En primer lloc, que tot i que des de finals del sis-cents i durant tot el set-cents (sobretot arran de les polítiques de foment de nous conreus desenvolupades des de la Societat Econòmica d'Amics del País) s'incrementen les xifres de producció d'ametles, les noves plantacions i fins i tot les partides d'exportació, no és fins a la dècada de 1860 quan s'anoten les primeres dades superficials destinades a ametlerar. Ens hem referit a dos períodes previs a l'expansió pròpiament dita i, a partir de la sistematització d'algunes comptabilitats privades i de l'anàlisi d'un conjunt de contractes d'arrendament de possessions, hem apuntat que inicialment les noves plantacions degueren produir-se, sobretot, a les grans propietats o, si més no, a les possessions d'aquells terratinents i mercaders més predisposats a cercar una alternativa a la reducció progressiva dels guanys tradicionalment procedents de la comercialització de l'oli i el vi. Hem situat el punt àlgid del conreu de l'ametler en torn al primer terç del segle XX, observant que la seva plantació continua a les grans explotacions, s'incorpora als nous establiments i s'estén per totes les comarques de l'illa. Des de zones tradicionalment olivareres, passant per terres especialment aptes per al conreu i, fins i tot, a terrenys que s'anaven guanyant a la garriga i, de forma disseminada, en els límits de moltes finques i camins. La seva expansió, encara que amb menor intensitat, continua amb posterioritat a la dècada de 1950-60 i, com es desprèn de les estimacions abans comentades sobre l'antiguitat dels ametlers, segueixen, fins i tot, amb posterioritat a la pèrdua de pulsacions econòmiques de l'ametla balear en el mercat mundial.

Tant és així, que fins aproximadament el 1995, les dades superficials del conreu romanen pràcticament estables, la qual cosa –malgrat els dubtes que puguin generar les estadístiques– indica la resistència del paisatge de l'ametler. Un fet que s'explica, per una banda, per l'actitud ja esmentada de molts petits pagesos i, altrament, perquè passa

a ser un cultiu subvencionat, primerament, a través dels Plans de Millora de la Qualitat i de la Comercialització a través de les OPFH i després amb els ajuts directes de la PAC, que els permetia acollir-se a una ajuda per superfície que possibilitava unes pràctiques culturals mínimes, fins que a partir de 2012 passa a formar part del règim de Pagament Únic. Tot i això, arribats en aquest punt, i també en relació a l'abandonament del conreu, interessa establir un altre matís en relació a les diferències de comportament entre els grans i els petits propietaris, ja que en la seva regressió (de la mateixa manera que en la seva expansió) les possessions foren igualment capdavanteres. Un fet que s'evidencia de la comparació de la tipologia de les explotacions dedicades al seu conreu en dues dates concretes: 1962 i 1980³². Observem com mentre a la dècada dels seixanta l'ametlerar era el conreu principal a més d'un terç de les explotacions (concretament el 38,68%) que presentaven una extensió igual o superior a les 100 ha, a la dècada dels vuitanta el seu conreu havia desaparegut de les grans explotacions. Es conreava, sobretot, a parcel·les d'extensió reduïda; la majoria sorgides dels processos de parcel·lació, divisió i subdivisió que des del darrer terç del segle s'havien anat produint com a conseqüència de la difusió entre la pagesia d'un sistema hereditari que prioritzava la repartició igualitària de la terra³³.

Taula nº5: Extensió de les parcel·les dedicades a l'ametlerar el 1980

Intervals	Nº parcel·les (%)	Superfície (%)
< 0,35 Has.	10,32	1,53
0,35 - 0,75 Has.	29,67	13,26
0,75 - 1 Has.	15,87	10,86
1 - 2 Has.	29,70	32,64
2 - 3 Has.	7,86	15,01
3 - 4 Has.	2,98	8,09
4 -5 Has.	1,46	5,13
5 - 10 Has.	1,80	9,44
10 - 15 Has.	0,23	2,15
> 15 Has.	0,10	1,84

Font: Dades obtingudes de Rubí (1980: 135)

La permanència de l'ametlerar a les petites explotacions s'explica, a més, perquè per al seu conreu els pagesos solien servir-se majoritàriament de l'explotació del treball

³² Les dades del Cens Agrari de 1962 s'han obtingut de la sistematització realitzada per Cela Conde (1979: 43) mentre que les de 1980 procedeixen de les estimacions fetes per Rubí (1980), posteriorment sistematitzades per Quintana Molinas (1982).

³³ Gomila (1996), Salas i Gomila (1995).

familiar, mentre que a les possessions la recol·lecció es fonamentava en la contractació de mà d'obra jornalera, els preus de la qual s'encariren notablement a partir de la dècada de 1960-70 en què hi hagué la possibilitat de treballar per un jornal més elevat a altres sectors com el turisme i la construcció³⁴. Aleshores l'ametla balear ja es trobava fortament devaluada, raó per la qual la majoria de possessions optaren per abandonar el conreu i en alguns casos, fins i tot, per arrabassar ametlers. De tota manera, en línies generals, l'estancament de l'ametlerar des de finals de la dècada dels noranta fins al primer decenni del segle actual, ha sigut lenta. En la pràctica, sembla ésser que no s'arrabassà un nombre significatiu d'arbres i, en l'actualitat, a determinats indrets, en l'època de floració (gener i febrer), encara és possible contemplar paisatges amb un gran valor visual.

La perpetuació de les formes de procedir tradicionals i, sobretot, la resistència als canvis i/o les dificultats d'encarar-los amb èxit ateses les característiques de la estructura de la propietat illenca, estan en la base del progressiu descens de la producció i de la pèrdua de competitivitat del cultiu tradicional. Fonamentalment, quan a partir de mitjans segle XX, altres regions peninsulars i estrangeres introdueixen noves plantacions en regadiu, es decanten per un conreu intensiu, mecanitzen la majoria de les tasques, incorporen varietats seleccionades que permeten una major productivitat i doten d'uniformització l'ametla comercial. Davant les noves regles del joc, els pagesos mallorquins que tradicionalment s'havien caracteritzat per posar un especial esment en la selecció de les varietats que millor s'adaptaven a les condicions climatològiques de cada comarca per tal d'esquivar, per una banda, els riscos de les gelades durant els mesos de floració i, per altre costat, intentar combinar en una mateixa propietat distintes varietats que els permetessin mitigar el caràcter irregular de les collites i assegurar-se una producció mínima, es troben davant el dilema de decidir sobre la conveniència d'iniciar un procés d'implementació de noves varietats. Una opció, que d'acord amb les prospeccions de camp realitzades en el context d'un projecte de recerca més ampli sobre la modernització del conreu i l'estudi de les varietats autòctones, pareix que és més bé testimonial; si bé en futures investigacions caldrà aprofundir en aquest i en altres

³⁴ Aquest fet està documentat, per exemple, en els treballs de Quintana Molinas (1979, 1981) a partir de l'evolució dels salaris de la possessió de ca s'Hereu del terme de Son Servera, ubicada molt a prop de la costa. Així mateix, en el treball sobre Son Macià Negre de Marratxí es subratlla, fins i tot, que degut a la proximitat de la possessió al Pont d'Inca, on es localitzaven la majoria d'indústries de Palma, les dificultats de trobar mà d'obra barata (sobretot colles de collidores) van començar abans (Barceló Barceló, 2003).

aspectes relacionats en la situació del conreu a l'actualitat i en les repercussions paisatgístics de la seva decadència que sembla irreversible amb la introducció de la *xylella fastidiosa*, que es va oficialitzar el 2016 quan ja havia destruït bona part dels ametlerars d'alguns municipis de Mallorca; sobretot a la comarca del Llevant.

6. Referències bibliogràfiques:

ALBERTÍ, Antònia i MOREY, Antònia (1986). «El funcionament d'una possessió mallorquina al primer terç del segle XIX : Son Vivot del Puig d'Inca », *Randa*, 20, p. 5-45.

ALBERTÍ, Antònia i MOREY, Antònia (1987). « Inventari de l'arxiu d'una família d'arrendataris pagesos : els Calafat de Santa Maria », *Estudis Baleàrics*, 24, p. 83-88.

BALLESTER, Antonio (1910). *Estudio de la riqueza que en Baleares representa la producción media anual de los árboles y arbustos frutales, tubérculos, raíces y bulbos deducida de los datos correspondientes al quinquenio 1905-1909*. Exemplar mecanografiat i sense foliació del Servei Agronòmic Provincial.

BALLESTER, Antonio (1914). *Estudio de los antecedentes preliminares relativos al conocimiento de las condiciones en las que se desenvuelve el cultivo del cereal en España*. Exemplar mecanografiat i sense foliació del Servei Agronòmic Provincial.

BALDRICH CABALLÉ, Juan (1973). *Agricultura: Revista agropecuaria*, 490, p. 95-98.

BARCELÓ BARCELÓ, Alfons (2003). *Son Macià Negre (Marratxí). Miscel·lània històrica d'una possessió mallorquina*. Edició a cura de Tomeu Barceló i Pons. 3v. Exemplars mecanografiats.

BARCIELA, Carlos y LÓPEZ, Inmaculada (2003). «El fracaso de la política agrària del primer franquismo. Veinte años perdidos para la agricultura española». Dins Carlos BARCIELA (Ed.) : *Autarquía y mercado negro. El fracaso económico del primer franquismo, 1939-1959*. Barcelona : Crítica, p. 56-93.

BARCIELA, Carlos, Ed. (2003). *Autarquía y mercado negro. El fracaso económico del primer franquismo, 1939-1959*. Barcelona : Crítica.

BISSON, Jean (1977). *La terre et l'home aix Iles Baléares*. Aix-en-Provence : Edisud.

CABELLO MARTÍNEZ, P. (2005). «Ayudas al cultivo del almendro». *Surcos de Aragón*, 93, p.17-19.

CANUT, Basilio (1865). *Memoria sobre los medios de promover el incremento de la riqueza agrícola y pecuària de Mallorca atendidos los recursos y las condiciones de su territorio*. Palma de Mallorca: Imprenta de Felipe Guasp.

CARRETERO FUENTES, Eduardo (1875). *Memoria sobre el estado de la agricultura en esta provincia*. Text manuscrit del Servei Agronòmic Provincial.

CARTANÀ PINÉN, Jordi (2006). « Agronomia i modernització agrícola en el segle XIX ». Dins Isabel MOLL BLANES, Vicenç M. ROSSELLÓ VERGER i Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ (Coord.). *Història de la Ciència a les Illes Balears*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, vol. 4, p. 211-232.

CATALÁN, Jordi (1995). *La economía española y la segunda guerra mundial*. Barcelona: Ariel.

CELA CONDE, Camilo (1979). *Capitalismo y campesinado en la isla de Mallorca*. Madrid: Siglo XXI.

CERDÀ, Pere Antoni (1910). *Agricultura práctica regional*. Palma: Estampa d'en Sebastià Pizà.

CORTÉS, P. (2001). «Situación actual y perspectivas de la producción y el comercio de los frutos secos». *ITEA. Producción vegetal*, 97, p. 205-210.

CORTÉS, P.; MELIS, B.; BIBILONI, G. (coord.) (2002). «Fruita Seca». Dins Conselleria d'Agricultura i Pesca. *I Congrés Rural. Documents de Treball*. Monografies núm. 2 de la Conselleria d'Agricultura i Pesca. Palma, Conselleria d'Agricultura i Pesca, p. 17-42.

EGEA CABALLERO, J.; LÓPEZ-HIGUERA, F. D. (2001). «Nuevas variedades de almendro para nuestras regiones productoras». *Vida rural*, núm. 127, pàg. 52-53. <http://www.magrama.gob.es/ministerio/pags/biblioteca/revistas/pdf_vrural/Vrural_2001_127_52_53.pdf>.

ESTELRICH FUSTER, Pedro (1903). *Tratado de agricultura*. Palma, Tipo-litografía de Amengual y Muntaner. 2ª edició.

ESTELRICH FUSTER, Pedro (1907). *El almendro y su cultivo en el mediodía de España e Islas Baleares*. Madrid: Hijos de J. Cuesta; Barcelona: Antonio López.

ESTADÍSTICAS HISTÓRICAS DE ESPAÑA: SIGLOS XIX-XX (2005). Albert Carreras y Xavier Tafunell (coord.). Bilbao, Fundación BBVA. 2ª ed.

FELIPE, Antonio José (1988). «Factores que influyen en la polinización del almendro». *Quaderns agraris*, núm. 10, pàg. 65-80. Disponible a <<http://revistes.iec.cat/index.php/QA/article/viewFile/5930/51738>>.

FELIPE, Antonio José.; COMPANY i SOCIAS, Rafel (1994). «Variedades de almendro: descripción y datos de las más importantes». *Vida rural*, núm. 5, pàg. 76-82. Disponible a <http://www.magrama.gob.es/ministerio/pags/biblioteca/revistas/pdf_vrural/Vrural_1994_5_76_82.pdf>.

FELIPE, Antonio José.; SOCIAS i COMPANY, Rafel (1994). «El almendro en España: la importancia de la mejora genética de variedades». *Vida rural*, núm. 11, pàg. 64-67. Disponible a <http://www.magrama.gob.es/ministerio/pags/Biblioteca/Revistas/pdf_vrural%2FVrural_1994_11_64_67.pdf>.

FELIPE, Antonio José (1997). «El almendro: nuevas variedades». *Vida rural* 46, p. 35-36. A Disponible a <http://www.magrama.gob.es/ministerio/pags/biblioteca/revistas/pdf_vrural/Vrural_1997_46_35_36.pdf>.

FELIPE, Antonio José (2000). «Perspectivas sobre el cultivo del almendro». *Horticultura: Revista de industria, distribución y socioeconomía hortícola: frutas, hortalizas, flores, plantas, árboles ornamentales y viveros*, 142, p. 16-22. Disponible a <http://www.magrama.gob.es/ministerio/pags/biblioteca/revistas/pdf_Hort/Hort_2000_142_16_22.pdf>.

FERNÁNDEZ, Ramon i VALERO, Gaspar (2007). *Possessions de Palma. Història i arquitectura del terme de la ciutat*. Palma: Consell de Mallorca.

FORNÉS COMAS, Jaume (2011). *El cultiu de l'ametler a Mallorca. Memòria d'investigació*. Universitat de les Illes Balears, Departament de Ciències de la Terra. Text inèdit.

FORNÉS COMAS, Jaume; SOCIAS COMPANY, Rafel; ALONSO SEGURA, José Manuel (2018). «Shell hardness in almond: cracking load and kernel percentatge». *Scientia Hort*, 245, p. 7-11.

GARCÍA, A. (2009). «Expertos en frutos secos advierten de que el almendro sustituirá al cultivo de cereal». *Vida rural*, 297, p. 12-14.

GIRONA GOMIS, J. (2006). «La respuesta del cultivo del almendro al riego». *Vida rural*, 234, p. 12-16.

<http://www.magrama.gob.es/ministerio/pags/biblioteca/revistas/pdf_Vrural/Vrural_2006_234_12_16.pdf>.

GINARD FERÓN, David (1999). *L'economia balear (1929-1959)*. Palma: Documenta Balear.

GINARD FERÓN, David (1999). «Els anys de la fam. Una aproximació a l'economia balear durant la postguerra (1939-1951)». *Randa* 43, p. 123-152.

GINARD FERÓN, David (2002): «Las condiciones de vida durante el primer franquismo. El caso de las Islas Baleares». *Hispania* 212, p. 1099-1128.

GOMEZ GUARNER Enrique (1976). «Inventario del almendro en la isla de Mallorca: avance de resultados». Dins *I Congreso Internacional de Almendra y Avellana: (Reus: 25 al 28 de octubre de 1976)*. Reus: Feria Oficial de Muestras de la Provincia de Tarragona, p. 603-622.

GOMILA, Ma. Antònia (1996). *Familia y derecho. La influencia del Código Civil español en la organización de la reproducción social de la familia en Mallorca: Sineu, Vilafranca y Capdepera (1880-1960)*. Tesi doctoral presentada a l'Institut Universitari Europeu de Florència.

GRAU, Elena i TELLO, Enric. (1985). «Anàlisi de la producció agrària mallorquina en els seus dos sectors fonamentals: l'oli i els cereals», *Randa*, 18, p. 46-91.

GRUPO DE ESTUDIOS DE HISTORIA RURAL (1991). *Estadísticas históricas de la producción agrícola española, 1859-1935*. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Secretaría General Técnica.

HABSBURG-LORENA, Lluís Salvador (1982-1993). *Las Baleares por la palabra y el grabado*, Palma de Mallorca: Caja de Ahorros de Baleares "Sa Nostra".

JOVER, Gabriel i MOREY, Antònia (2003). «Les possessions mallorquines: una modalitat d'organització de l'espai agrari i l'explotació del treball». Dins Rosa CONGOST, Gabriel JOVER i Giuliana BIAGIOLI (Eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània: massos, possessions, poderi*, Girona: CCG, p. 127-238

JOVER, Gabriel i MANERA, Carles (2009). «Producción y productividad agrícolas en la isla de Mallorca (1590-1860)», *Revista de Historia Económica*, 27, p. 463-498

MANERA, Carles (2001). *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner.

MESTRE, Arnesto (1941). *Exportación y comercio de productos agrícolas y pecuarios*. Memòria mecanografiada inèdita del Servei Agronòmic Provincial.

MESTRE, Arnesto (1942). *Exportación y comercio de productos agrícolas y pecuarios*. Memòria mecanografiada inèdita del Servei Agronòmic Provincial.

MINISTERIO DE AGRICULTURA, ALIMENTACIÓN Y MEDIO AMBIENTE (1904-1999). *Anuarios de Estadística Agraria*. Disponible en <https://www.mapa.gob.es/es/estadistica/temas/publicaciones/anuario-de-estadistica/default.aspx>.

MOLL, Isabel i SUAÚ, Jaume (1979). «Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)», *Estudis d'Història Agrària*, 2, p 95-191.

MOLL, Isabel (2008). «Agronomia i tècniques agrícoles al segle XVIII». Dins Isabel MOLL BLANES, Vicenç M. ROSSELLÓ VERGER i Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ (Coord.). *Història*

de la Ciència a les Illes Balears, Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, vol. 3, p. 267-306.

MONTANER, Pedro de (2008). «Les biblioteques mallorquines al segle XVIII. Una introducció al seu estudi». Dins Isabel MOLL BLANES, Vicenç Ma. ROSSELLÓ VERGER i Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ (Coord.). *Història de la Ciència a les Illes Balears*, Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, vol. 3, p. 58-76.

MOREY, Antònia (1999). *Noblesa i desvinculació a Mallorca als segles XVIII i XIX: les repercussions de la legislació desvinculadora sobre els patrimonis nobiliaris*. Palma: Universitat de les Illes Balears; Barcelona: Abadia de Montserrat.

MOREY, Antònia (2002). *Els interrogatoris del ministre Soler (1800-1802). L'economia mallorquina a la fi de l'Antic Règim*. Palma: Documenta Balear

MOREY, Antònia (2004): «Les transformacions econòmiques del segle XIX». Dins Ernest BELENGUER (Dir.) *Història de les Illes Balears*. Barcelona: Edicions 62, vol. 3, p. 139-160.

MOREY, Antònia; MOLINA, Ramon (2016). «El retroceso del olivar en las Baleares. Un itinerario a contracorriente de la evolución española (1800-1969)», *Historia Agraria*, 68, p. 71-101.

MOREY, Antònia; JOVER, Gabriel (2018). «From 'feudal' to 'common' emphyteusis in rural Mallorca, eighteenth to twentieth centuries». Dins Rosa CONGOST y Pablo LUNA (eds.). *Agrarian change and imperfect property. Emphyteusis in Europe (16th to 19th centuries)*. Turnhout: Brepols, p. 183-206.

MORRO MARCÉ, Mateu (2017). *L'agricultura mallorquina del segle XX (1891-1960)*. Palma: Leonard Muntaner.

PASTOR SUREDA, Bartomeu (2016). *La vinya i el vi a la Mallorca de finals del segle XIX. Una revisió del tòpic de la fil-loxera*. Palma: Leonard Muntaner.

PONS CANALS, Antoni.; SALAS SIMONET, Bartomeu (1970). *Planificación del cultivo del almendro*. Palma: Dirección General de Agricultura. Jefatura Agronómica de Baleares.

QUINTANA MOLINAS, Pedro (1979). *Producción y evolución del almendro en Mallorca*. Tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de València. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales.

QUINTANA MOLINAS, Pedro (1981). *Algunos aspectos de la producción de la almendra en Mallorca*. Palma de Mallorca: Gráficas Miramar.

RALLO GARCÍA, Joan (1986). *Frutales y abejas*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Publicaciones Agrarias, Pesqueras y Alimentarias. Servicio de Extensión Agraria.

RALLO GARCÍA, Joan i SACARÉS MULET, Josep (1997). *La història de l'ametler a Mallorca mitjançant la bibliografia*. Palma: Gràfiques Miramar.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1964). *Mallorca. El sur y el sureste*. Palma: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1982): «Canvis i parcel·lacions al camp mallorquí entre els segles XIX i XX», *Randa* 12, p. 19-60

RUBÍ, Ventura (1980). *El almendro*. Zaragoza: Delegación Ministerio Agricultura Baleares.

SALAS, Pèrre i GOMILA, Ma. Antònia (1995). *La desigualtat dins la igualtat : vida social i política de Vilafranca des de finals del segle XIX fins als temps acutals*. Vilafranca : Obra Cultural Balear.

SALOM CALAFELL, Joan (1923). *L'ametler*. Barcelona : Escola Superior d'Agricultura.

SATORRAS, Francisco (1833). *Memoria sobre el estado de la agricultura en esta provincia*. Documento inédito sense foliació del Servei Agronòmic Provincial.

SATORRAS, Francisco (1878): *Informe sobre el estado de la agricultura en la provincia de las Baleares*. Palma: Imprenta de Pedro José Gelabert.

SATORRAS, Francisco (1887): *Memoria sobre el estado de la agricultura en la provincia de Baleares*. Documento inédito sense foliació del Servei Agronòmic Provincial..

SOCIAS i COMPANYY, Rafel; RALLO GARCÍA, Joan. (1996): «Ensayo de polinización de los principales cultivares de almendro de Mallorca», *Revista Investigación agraria. Producción y protección vegetales*, vol. 2, núm. 3, p. 12.

SOCIEDAD MALLORQUINA DE AMIGOS DEL PAÍS (2014). *Memorias de la Real Sociedad Mallorquina de Amigos del País*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats.

SUAU PUIG, Jaume (1991). *El món rural mallorquí*. Barcelona: Curial.

TELLO, Enric (1983). «La producció cerealícola a les petites explotacions pageses des Pla de Mallorca (1850-51)», *Estudis d'Història Agrària*, 4, p. 167-194

URECH CIFRE, Casimiro (1869): *Estudios sobre la riqueza territorial de las Islas Baleares dedicados a las Cortes Constituyentes*. Palma de Mallorca.

7. Apèndix

Taula nº1: Principals indicadors de l'evolució del conreu de l'ametler (1860-2015)

Any	Ha Secà	Ha impr.	Ha Reg.	Ha Total	Plantació Reg.	Disseminats	Total Arbres	Prod. (qm)	Valor (ptes)
1860	5.314			5.314					
1875	6.530			6.530					
1883	7.600			7.600					
1887	8.000			8.000					
1902	8.500			8.500				170.000,00	
1910	24.292			24.292				185.830,00	
1922	26.800			26.800					
1925	29.265			29.265		1.877.500		169.249,00	23.727.017,00
1927	29.355			29.355		1.885.000		297.769,00	28.322.960,00
1930	49.560			49.560				198.250,00	18.833.750,00
1935	46.790			46.790				233.750,00	14.738.850,00
1940	39.965			39.965				287.829,00	30.625.006,00
1947	38.148			38.148	4.692.204	254.500	4.946.704	170.350,00	
1951	38.300			38.300			4.970.000	95.000,00	
1956	45.000			45.000	5.490.000	200.000	5.690.000	56.900,00	82.505.000,00
1959	48.000			48.000	5.856.000	200.000	6.056.000	181.680,00	174.413.000,00
1961	69.600			69.600	7.656.000	200.000	7.856.000	235.680,00	282.816.123,00
1966	69.300	800		70.100		160.000			
1970	68.600	1900		70.500		160.000		193.200,00	
1975	76.635	222		76.857		206.365		537.346,44	
1980	80.120	268		80.388		140.899		436.044,23	
1985	78.446	203		78.649		136.944		684.668,30	
1990	74.811	123		74.934		121.895		736.191,65	
1995	55.255	4900		60.155		117.440		367.395,58	
2001	61.446	806	411	62.663		117.440		326.461,92	
2005	56.881	6681	417	63.979		117.400		313.734,64	
2010	20.594	3639	210	24.443		117.400		149.213,76	
2015	15.650	8903	210	24.763					

*La raó per la qual aquesta taula no contempla els mateixos indicadors per a tots els anys es deu a que per poder arribar fins a dates recents ens hem hagut servir de fonts que presenten diferències metodològiques. La naturalesa de les fonts és un fet que cal no perdre de vista en les sèries de llarga durada, ja que els successius canvis de criteri poden donar lloc a equívocs interpretatius. Per la nostra banda, després de valorar els possibles motius de les discrepàncies, hem optat per procedir de la manera següent. Fins al 1928 ens hem servit de les dades que apareixen a les memòries i informes confeccionats pels enginyers agrònoms de la província i, a partir d'aleshores, per les xifres consignades als *Anuarios Estadísticos*. No obstant, ateses les advertències sobre les valoracions a la baixa de les dades oficials fins que al 1955 el Ministeri d'Agricultura en fa una revisió a l'alça, els hem contrastades amb les publicades, a la mateixa època, en el *BCOCIN* i hem optat, quan hi havia discrepàncies significatives, per aquestes darreres per considerar que les autoritats provincials tenien un coneixement més acurat de la realitat. A partir de 2004 ens hem servit, a més, de les enquestes del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación sobre les superfícies i el rendiment dels fruits secs (ESYRCE)

Taula nº2: Dades municipals sobre l'extensió l'ametler al 1942

Municipi	Nº arbres		Total ametlers	Superfície (Ha)
	De menys de 5 anys	De més de 5 anys		
Llucmajor	65.836	626.604	692.440	5.629
Palma	73.160	595.699	668.859	5.137
Manacor	50.921	427.908	478.829	3.893
Campos	45.305	292.255	337.560	2.744
Santanyí	41.704	293.974	335.678	2.729
Inca	49.630	280.170	329.800	2.681
Marratxí	50.625	269.433	320.058	2.602
Felanitx	21.770	290.716	312.486	2.541
Sant Llorenç	25.524	206.148	231.672	1.884
Porreres	28.807	176.315	205.122	1.667
Llubí	16.339	161.035	177.374	1.442
Santa Margalida	33.526	138.289	171.815	1.397
Algaida	13.945	139.484	153.429	1.247
Andratx	33.341	120.125	153.466	1.247
Artà	35.377	113.232	148.609	1.208
Calvià	30.474	106.710	137.184	1.115
San Antoni de Portmany	25.231	109.070	134.301	1.091
Santa Eulària des Riu	21.674	110.690	132.364	1.076
Santa Maria	23.825	107.015	130.840	1.064
Binissalem	19.445	104.931	124.376	1.011
Sant Josep de sa Talaia	27.117	97.080	124.197	1.010
Selva	25.387	91.981	117.368	954
Muro	6.334	106.855	113.189	920
Son Servera	24.051	86.128	110.179	896
Alaró	23.045	80.642	103.687	842
Petra	16.379	79.074	95.453	760
Sa Pobla	10.556	81.697	92.253	750
Sencelles	9.337	79.635	88.972	723
Capdepera	10.431	76.926	87.357	710
Sineu	11.422	71.397	82.819	673
Bunyola	42.941	36.821	79.762	648
Consell	19.961	58.610	78.571	639
Ses Salines	9.989	61.590	71.579	582
Campanet	13.863	55.460	69.323	563
Esporles	21.469	47.570	69.039	561
Lloseta	18.831	44.350	63.181	514
Maria de la Salut	15.854	44.607	60.461	492
Montuïri	7.100	45.895	52.995	431
Pollença	15.515	35.659	51.174	416
Búger	5.704	44.776	50.480	410
Costitx	12.709	37.347	50.056	406
Santa Eugènia	9.309	34.498	43.807	356
Sant Joan	10.033	29.037	39.070	318
Sant Joan de Labritja	10.033	29.037	39.070	318
Puigpunyent	10.592	25.353	35.945	292
Lloret de Vista Alegre	6.252	28.544	34.796	282
Alcúdia	4.038	25.586	29.624	240
Vilafranca	1.115	23.933	25.048	204

Sóller	4.813	16.359	21.172	172
Mancor de la Vall	4.319	16.584	20.903	170
Valldemossa	6.417	10.837	17.254	140
Formentera	466	8.203	8.669	70
Estellencs	2.665	4.572	7.237	59
Banyalbufar	1.348	1.750	3.098	25
Deià	556	1.460	2.016	16
Fornalutx	682	1.264	1.946	16
Eivissa	254	1.228	1.482	12
Escorca	531	695	1.226	10

*Aquesta relació procedeix de la memòria agrària corresponent a aquest any (Mestre, 1942), que ja hem comentat de forma conjunta a partir de les dades recollides a la taula nº 3.